

Джанджюрек, киштик оту
(Валериана лекарственная) - *Valeriana officinalis* L.

Къарачай-малкъар халкъ тилбургъучла

АРБАЗ-АЗБАР

Арбазда базар барады,
Базарда азбар барады,
Арбазда азбар айталла,
Базардан абызыраб къайталла.

(Муну азбар айта, сабийле
джангылмай сѐлеширге юре-
недиле)

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
КАРАЧАЕВО-ЧЕРКЕССКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
ИМ. Э. С. ПАРМЯНУКОВОЙ

Кара; 6290

ДЕПОЗИТАРИЙ

ГИТЧЕЛЕГЕ АЗБАРГЪА

Ол кыяда тёртеу токмакылашад,
Бу кыяда тёртеу токмакылашад.

Сен токмакылашханладанмыса,
Токмакылашмагъанладанмыса,

о Токмакыбаш?

(Тилбургуч Лайпанланы Хасанны джашы Мухтардан джазылгъанды. 2011 дж.)

КЪАКЪ-КЪАКЪ, КЪАРГЪАЛА

Къакъ-къакъ, къаргъала, -
Къамиш тюбю джоргъала,
Ачысууда – балыкыла,
Тийресинде – джылкыыла,

- Джылкыы кимни джылкыысы?
- Джигит Къазийни джылкыысы.
- Джигит Къазий кыайдады?
- Къара-Ёрмеге кетгенди.

- Андан къачан келликди?
- Джылкъысы чыкъса келликди.
Къазий джигит мас болду,
Джылкъы иеси харх болду.

Джылкъычысы джаш болду.
Бир байталы тас болду.
Тас этмеди, кѣб этди,
Биширгени джѣн этди.

Тилбургъчланы азбар этигиз. Халатсыз, азбар джазаргъа юренигиз.

ЧАМ ХАПАРЛА САБИЙЛЕ АЙТАДЫЛА

ИЙНЕК НЕ ЧАЙНАЙДЫ?

Шахарда джашагъан, юч джыл бла джарым болгъан джашчыкъ анасы бла бирге элге джууукъларына къонакъгъа баргъанды.

Арбазда уа ийнек кюушене тургъанды. Аны кѣрюб, джашчыкъ аннясына былай соргъанды:

- Ання, бу ийнек «деролму»¹
чайнайды, «стиморолму»² чайнайды?

^{1,2} Дерол, стиморол – тюкен
чайырла.

КЪОЙНУ ТЕШИНДИРИБ...

Юч джыл бла джарым болгъан
Лейля деген кызчыкъ анасы бла бирге
шахардан элге къонакъгъа баргъанды.
Эшик аллында къой тери кеберге

кюннге джайылыб тургъанын кѳргенди.
Анга сейирсиниб:

- Сиз къойну тешиндириб, тышын
эшикге нек джайгъансыз? – дегенди.

ДЖАБЫУ КЕСИ ДЖЫЙЫЛА

Джангур себелей башлагъанды.
Орун джабыу эшикде кеберге
джайылыб тургъанды. Тѳрт джыл
болгъан кызчыкъгъа анасы:

- Ол орун джабыу эшикде
къурукгъа джайылыб тура эди. Чабчы,
Ася, аны джый да бери ал, - дегенди.
Ася анасына:

- Джабыу джайыла билген эсе,
джыйыла да билсин. Джыйыла билмей
эсе, нек джайылгъанды?! – дегенди.

Байчорова Гюльнара Исламовна,
с. Важное, 11 класс

УЧИТЕЛЬНИЦА ПЕРВАЯ МОЯ

Когда пришли мы в первый класс,
С улыбкой встретили вы нас.
Вы научили писать, читать,
Красиво петь и танцевать.

Терпели вы капризы наши,
Как наши мамы, нас ласкали
И с вашей помощью, как в сказке,
Детские мечты наши сбывались.

Нам было грустно без вас,
Когда перешли в старший класс.
И если в чем-то виноваты
Мы были, просим: простите нас!

Будем приходить к вам в гости
И первоклашкам помогать.
И где бы мы не находились,
Вас с любовью будем вспоминать!

АДАМНЫ ШОХУ

Итге «адамны шоху» деучендиле. Кертиси да алайды. Ит иесин, арбазын бек сюеди, сакълайды, таныйды, къоруулайды. Таб, итле адамлагъа болушур ючюн тууадыла бу дюниягъа, деб да джазылады. Ол тюз сёз болур, себеби, ит иеси ючюн джанын да береди, иесини аурууун кесине алыб да ёледи. Ёлюр кёзююун билиб, кишиге

Гюнахына къалмай, ит тутхан анга иги къараргъа керекди. Алагъа адам ат атаргъа керек тюлдю.

Къарачай-Малкар халкъда итлеге кёб тюрлю атла атагъандыла. Ма аланы бир къаууму:

Добар, Тоббаш, Къарабаш, Чаукаш, Джутар, Тутар, Гутча (гитче итчик деген магъана), Чокаш, Къарамуш, Джутик, Къарашау, Къарабут, Чокка, Гаугай, Горай, Баракъ, Самыр, Боккабаш, Гауганай, Боран, Къарамай, Парий, Ёремиш, Кучий, Шауай, Акъкъулакъ, Акъкъаш, Токаш, Токъамай, Акътёппе, Къакъышай, Къошкъулакъ, Тобчукъ, Кучий, Кучалак, Торакъ, Джолбарс, Акъбарс, д.а.к.

кёрюнмей, узакъ кетиб ёледи. Бек узакъ кетген иесин излеб, табыб баргъан итле да боладыла. Иесин тансыкълаб, ашамай да ёледиле.

Къарачай кёчюрюлгенинде, иелерини ызларындан тарала, улуй, джылай, ашамай, ичмей, бир къаууму да иелерини ызларындан чабыб бара, кёб ит къырылгъанды.

Ит адам кёз кёралмагъан да кёб затны кёреди. Адамгъа уа ит кеси аллына юргенча кёрюнюб къалады.

Къарачайда бирталай орус ит ат да джурюйдю: Бобик, Тузик, Шарик, Барбос, Шмит, Тобик, д.а.к.

Мамаланы Зухра
Знаменка эл.

КАСКА БЛА КЪУМУРСХА

Бир кюн Каска, бир чёбню башындан бирине кьонуб, ариу, болгъанны зынгырдатыб джырлайды. Кёлю токъ, кеси зауукълу, ашарыкъ эркин, тегерек джарыкъ.

Сора чынгай барыб, бир джерчикге кьонду да аллында бир гитче затчыкъ

айланаса? Сеннге кыш боллукъ тюлдюмю? – деди кьумурсха.

- Мен каскама, ариу джерлай билеме. Джолоучула озсала, мени джырыма тынгылаб барадыла. Мен кышха азыкъ джыйыб кыйналмайма. Тегерекни керемисе, ашдан толуду, не суйсем, аны

бир ауур джюкню тартыб, ауур солуб бара тургъанын кердю. Бек сейир болду анга. «Кимди ол кесин кыйнагъан аллай бир?» - деб, бек сейирсиниб, кьатына келиб:

- Сен кимсе, не алыб бараса, кьарыуунг да джетмегенлей, нени тартаса? – деб, кёзлерин джандырыб сорду.

- Мен кьумурсхама. Биз джайны-джай узуну кесибизге аш ташыб, уячыгыбызгъа элтебиз. Кыш келиб, сууукъла болсала, аны ашайбыз да турабыз. Сен кимсе? Джырлаб нек

ашайма. Кыш а бир джерчикге кысылыб кьалама, джерге алма чапыракъла тюшюб, басдырылыб кьаладыла, алагъа чырмалама да кьалама, - деди каска.

- Биз а, кьумурсхала, тегерекде не болгъанын да керюрге излемейбиз. Биз билген-ишлеген, - деб, кьумурсха, азыгъын тарта башлады. Каска уа джырын джырлаб башлады.

- Джырлама да меннге болуш, кересе да, тарталмай турама, сен а бош тураса, - деди кьумурсха.

- Мени сеннге болушургъа заманым да джокъду, бир ариу джырчыкъ эсеме тюшгенди да, аны джырламай амалым джокъду, - деб, каска джырлай-джырлай кетди.

Къыш келди. Джайны къалай кетгенин да эсгермегенлей, бек сууукъла болдула. Каска уа, бир тешикден бирине чынгай, къумурсха болгъан джерчикге джетди да асыры ач болгъандан тѣнгереб къалды. Къумурсхала тѣгерегин алдыла да азытдыла. Ол

къышларыкъды, алайды да, каска? – деди. Каска къалтырагъан ауазы бла:

- Мен энди къышха ашарыкъ джыярыкъма, бу джолчукъну бир тойдурсагъыз, - деди да башын бир джанына салды.

Ала аны тойдурдула, джылы юйлерине да ийдиле. Къыш кетиб, джай келди да, быягъы каска ач болгъанын да унутду. Сууукъ болгъанын да унутуб, джырлайды. Къумурсхала аны эшитиб:

азыкъ тартыб баргъан къумурсхачыкъ, муну таны:

- Сен меннге не айтхан эдинг? Мен аш джыймасам да ач боллукъ тюлме, тѣгерек бары да ашарыкъдыла деб, энди уа къалайса, ачдан да, сууукъдан да ёлюрге джетдингми?- деб айтыб, арлакъгъа кетди. Эм къарт къумурсха:

- Каска энди къуру чынгаб айланлыкъ тюлдю, ашарыкъ джыйыб, джылы юйчук ишлеб, анда

- Ишлемеген тишлемез, энтда къыш келир да, кѣрюрбюз, - дедиле да ишлерин эте башладыла.

Соруула:

1. Каска къыш нек къый-налгъанды?
2. Къумурсхала каскагъа нек, къалай болушхандыла?
3. Каска аладан юлгю ала билгенмиди?

Абдуллаланы Люара, устаз, Къызыл-Октябрь эл

ШАЙЫР УСТАЗЫБЫЗ

Бизни устазларыбызда ана тилибизни бек иги билген, назмула джазгъан тил устала бардыла. Аланы бири Къызыл-Октябрь элни школуну устазы Абдуллаланы Люара Владимировнады. Ол назмула да, сабийлеге инсценировкала да джазады. Орус халкъ таурухланы къарачай тилге кёчюрюб, аланы инсценировкала этгенди («Турма», «Бёрю бла улакъла», «Тюлюкю бла къоян», «Тютюнчю айю», «Шохлукъда джашайыкъ», д.а.к). «Театральная пелагогика» атлы окъутуу мадарла бла

ишлейди. Инсценировкаланы орус тилде (назму халда) юретиб, сабийлеге айтдыра, кёб дерсин театр-оюн халда бардырады. Ол мадар сохталагъа тил айныу джаны бла иги джетишимле этерге болушады, кеслерин ариу тута билирге юретеди, алландырады, адет-адеб, намыс джорукъланы иги ангыларгъа онг береди.

Люара Владимировна ал башланган класслада 28 джыл ишлейди. «Кичи классланы окъуучуларыны тиллерин айнытыуда джангы лагъымланы (технологии) хайырланыу» деген устазлыкъ сынаула бардырады. Ол ишледе 2008 джыл РФ дараджада эришиуледе хорлаб, ёчлю оруну алгъанды. «Почетный работник общего образования РФ» деген сыйлы атха ие болгъанды. РФ-ны, КЧР-ни окъуу-илму Министерстволарыны Сыйлы грамоталары бла саугъаланганды. Махтаулу устаз Люара Владимировнаны мындан ары да джетишимлери, хорламлары, иш байрамлары кёб болсунла, саулукълу, насыблы болсун!

Абдуллаланы Люара Владимирни къызы

ШОХЛУКЪДА ДЖАШАЙЫКЪ

Бардырыучу:

Багъалы къонакъла!
Биз чыкыгъанбыз сахнагъа,
Тынгылагъыз, бир къарагъыз
Бу сейирлик джомакъгъа.
Бизни юретеди шохлукъда джашаргъа!

Борсукъ:

Кюнюнг ашхы болсун, хоншум,
Агъач къоянчыкъ!
Не эте джашайса, неге джарайса?

Нек ойнамайса, нек чынгамайса?

Не болгъанды, нек мыдахса?

Бери бир къарачы, джылаймы тураса?

Агъач къоянчыкъ:

Кюнюм къарангыды, къууанчым кетгенди.
Гылын къуш уямда къууанч этеди.

Юйюме киргенди, мени къыстагъанды,
Къышхы азыгъымы барын алгъанды.

Аламат юйчюгюм, бек джылычыкъды,
Чёртлеуюклерим, хар нем да джыйы-
лыбды.

Борсукъ:

Гылын, тилейме, чыкъ агъач къоянны
юйюнден,
Кеси къыйыны бла ишлеген джеринден!

Гылын къуш:

Чыкъмайма мен бу алапат уядан.
Башха юй излесин къоян мындан.

Борсукъ:

Ташдан, агъачдан да сен терссе, гылын.
Бизге белгилиди уя кимники болгъаны.
Алаймыса? Мен чыгъайым джолгъа –
Тенглери бери чакъырыргъа!

Агъач къоянчыкъ:

Джылы юйчюгюм бар эди мени.
Балачыкъларыма деб ишлеген эдим аны.
Къысталгъанма орамгъа, ким болушсун
манга?

Борсукъ:

Оноу этдик биз анга, -
Къушну уядан чыгъарыргъа!

Гылын къуш:

Тюклю чычхан, сениге салам!
Къабар къабынымса мени тамам.
Мен сени эрлай тутайым,
Олсагъатлай джутайым.

Кирпи:

Сен мени джуталмазса,
Джутама деб да кюрешме,
Ансы къолай болмазса.
(Терекни къатында къабхан къуруб, ары
да чычханны атыб кетедиле. Гылын,
чычханни къабама деб, къабханнга
тюшеди. Джылайды. Кирпи бла борсукъ
келедиле).

Кирпи:

Не кёребиз, Гылын кьуш?
Нек болганса тауушуз?

Борсукь:

Къанатлары буршу болгандыла,
Къарыулары тауусулгандыла.

Гылын кьуш:

Мен къапханнга тюшгенме,
Джыджымгъа бёленгенме.
Къымылдаялмайма бир джары,
Къарыуум джокьу мындан ары.

Гылын кьуш:

Аны джанын кыйнагъанма,
Аманлыкъладан толгъанма.
Кесим да оюннга къалгъанма,
Терслигими да ангылагъанма.

Борсукь:

Чычханчыкьгъа тиле сора.

Гылын кьуш:

Чычхан манга болушмаз,
Ол манга джан аурутмаз,
Мен аланы сермеученем,
Татлы къабын этиученем.

Кирпи:

Агъач къоянчыкьды
Сеннге болушаллыкь.
Джыджымланы юзаллыкь,
Сени къабхандан бошлайлыкь.

Борсукь:

Сора къалай этейик,
Санга не болушлукь этейик?

Гылын кьуш:

Энди уа алай этмезем,
Кишиге хатам джетмезед.

Борсукъ:

Къарайма да, тюрленгенсе,
Кертиси да алай эсе,
Энди хата этмез эсенг,
Биз да болурбуз кечерге!

Гылын къуш:

Бойнум къылдан ингичге,
Бармыды мадар кечерге?

Кирпи бла борсукъ:

Терслигинги кёребиз, сени да кечибиз!
Энди тенгликли тутайыкъ,

Бир-бирибизден къууанайыкъ,
Онглу онгсузгъа болушайыкъ.
Тюз джол бла барайыкъ!
Бир туздамны ашайыкъ.
Шохлукъда джашайыкъ!
Къууанч бла къалайыкъ!
Гылын къушну къабхандан
бошлайдыла.
(Къол тутушуб кетедиле).

КЪАНАТЛЫЛА

Къарылгъач
(ласточка)

Къой чыпчыкъ
(скворец)

Гылын къуш
(сова)

Чаука
(галка)

Къаргъа
(ворона)

Чибинчисюймез
(щур)

Къаз, дуадакъ, къангкъаз
(лебедь)

Къартчыгъа
(орел)

Агъаз
(ласка)

Чилле
(цапля)

Агъач тауукъ
(дятел)

Къырым дуадакъ
(стрепет)

МАКЪА КЪАЛАЙ ТАШМАКЪА БОЛГЪАНДЫ

(Бурунгу халкъ джомакъ)

Бурун бир уллу макъа болгъанды. Ол бир джолда сагъыш этгенди да кесин бек акъыллыгъа санагъанды.

- Дюнияда менича акъыллы джан болмаз. Мен кѣб зат кѣреме, кѣб зат эталама. Мен акъылымы башымда нек алыб айланама? Акъылыма хар ким зарлана болур. Ары мийикге, терекге тагъайым да къояйым, киши тиймезча.

Алай деб, макъа, акъылын башындан алыб, бир омакъ хызеннге джыйгъанды. Ёрлей барыб, терекден джыгъылыб, доп

деб джерге тюшгенди. Дагъыда ёрлеб тебрегенди, дагъыда джыгъылгъанды. Джерге солургъа джатыб, былай джыгъыла турмай, терекни башына учуб къонарча, къанатлары болмагъанына ёкюне тургъанлайына, бир къоянчыкъ ары-бери секириб чынгай келгенди. Макъаны хызенин, мыдахлыгъын эслеб:

- Макъа, нек быллайса, не джумушунг, не къыйналгъанынг болуб тураса былай? – деб соргъанды.

- Да ма, былай да былай, - деб, макъа хапарын тизгенди.

Къоян, бир къулагъын ары силке, бир къулагъын бери силке, бир кесек сагъыш этгенди да:

- Макъа, сен акъылынгы терекге тагъаргъа бош кюрешесе. Ары да джел ура, хар не къона, не болады, не къалады. Ары ёрлеяллыкъла да кёбдюле. Андан эсе, хызенинги кесинги сыртынга такъ да биргенге джюрют, кесинге алай игиди. Акъыл иесини биргесинде болса игиди.

Сагъыш этиб, макъа къоянны оноун тюзге санагъанды. Ол оноу башына келмегени ючюн кеси кесине да ичинден айыб этгенди. Акъыл иесини биргесинде болургъа кереклисин да тюзге санагъанды. Сора къояннга да саубол айтыб, акъылын джыйгъан хызенин, къоян

айтханча, кесини сыртына тагъыб, джолуна кетеди.

Талай замандан а хызени, тюшмезга, сыртына джабышыб, къатыб къал-гъанды. Андан бери ол макъа тюлдю, таш макъады. Бойнун созуб, сыртына къараргъа кюреше айланыгучанды. Акъылы да, кесини орнунда турмагъаны себебли, хызенча, къатыб тура болур.

(Бурунгу бу сейир халкъ джомакъ Айбазланы Елена Сейдахметни къызы айтыб джазылгъанды. Черкесске шахар, РГУ КЧИПКРО)

1. Макъа тюз оноу этгенмиди акъылына?

2. Акъылын тюз хайырлана билгенмиди ол?

Аджиланы Малика къартладан эшитиб джазыб алгъанды
10-чу классда заманында

ДЖАЛГЪАН НЁГЕРЛЕ

(Халкъ джомакъ)

Къасар бла Майыр деб эки тенг къош нёгерле болгъандыла. Бир джолда Майыр Къасаргъа:

- Мен уугъа барыб келиб, санга бир кийик эт ашатайым, шохум, - деб, тауда чегет таба тебрейди.

Чегетге джете, аллына бир айю чыгъыб, джашха мыллык атады да сермеб тутады. Экиси бир-эки джагъалашадыла да, Майыр, айюню къаты къысыб, тенгине:

- Къасар, тенгим, бери чаб бери! Мен бир кийик тутханма! – деб къычырады.

эс джыйыб джукъ ангылагъынчы, айюню анга тутдурады. Кеси уа башын алыб къачыб кетеди.

Къасар, эс джыйыб, хахайны басады да, башха къошладан адамла чабыб джетиб, айюню да бойнун тартыб, Къасайны да айюню къучагъындан бошлайдыла.

Талай замандан Къасар Майыргъа:

Аны эшитиб, Къасар чабыб келеди. Майыр:

- Тенгим, ма сен муну былай тутуб тур, мен ол бирин тутайым, - деб, нёгери

- Мен былай чегет таба барыб, бир кийик атыб келтирейим да, татлы этчик къабарбыз, - деб, чегет таба тебрейди. Къошлары чегетге джууукъда болгъанды. Къасар чегетге джетерге, бир джанындан аслан чыкъгъанды. Аны кёргенлейине, джаш мукъут болуб къош таба къачханды. Аслан ызындан сюргенди.

Аслан сюрюб, кьошну аллында джашны юсуне секире башлагъанлай, Къасар дюккючге абыныб джыгъылады да, аслан а аны юсю бла секириб, кьошха кириб кетеди.

Кьошда уа Майыр болгъанды. Аслан бла Майыр джагъалашыб башлайдыла.

Къасар, эс джыйыб, кьошха къараса, анда ол экиси ойраш-тойраш болуб джагъалаша. Къасарны эсине Майыр айюню заманында этгени тюшюб, чабыб кьошну эшигин этиб, тышындан кылычын салыб:

- Сен муну терисин соя тур, мен а ол бирин тутуб келъим, - деб, кетиб къалады.

СОРУУЛА:

1. Майыр Къасаргъа алай нек этгенди? Этгени нёгерликмиди, адамлыкъмыды?
2. Къасар а анга алай нек этгенди? Этгени тюзлюкмюдю, адамлыкъмыды?
3. Дертчилик къаглай шартды? Сансызлыкъ, кызбайлыкъ а?
4. Эки джашны да хали шартлары къаллайладыла?

НАРТ СЁЗЛЕ

АНА ТИЛ

1. Тили джокъну сыйы джокъ,
Сыйы джокъну, кюню джокъ.

2. Адам къайсы тилде сёлеше эсе, ол миллетни адамыды.

3. Тилсиз – миллет джокъ болур.

4. Тил – джюрекни тылмачы.

5. Тилин сатхан – кесин сатхан,
Кесин сатхан – элин сатхан.

6. Ата-бабанг сёлешген тил – ана тилинг,
Миллетинги миллет этген – баба тилинг.

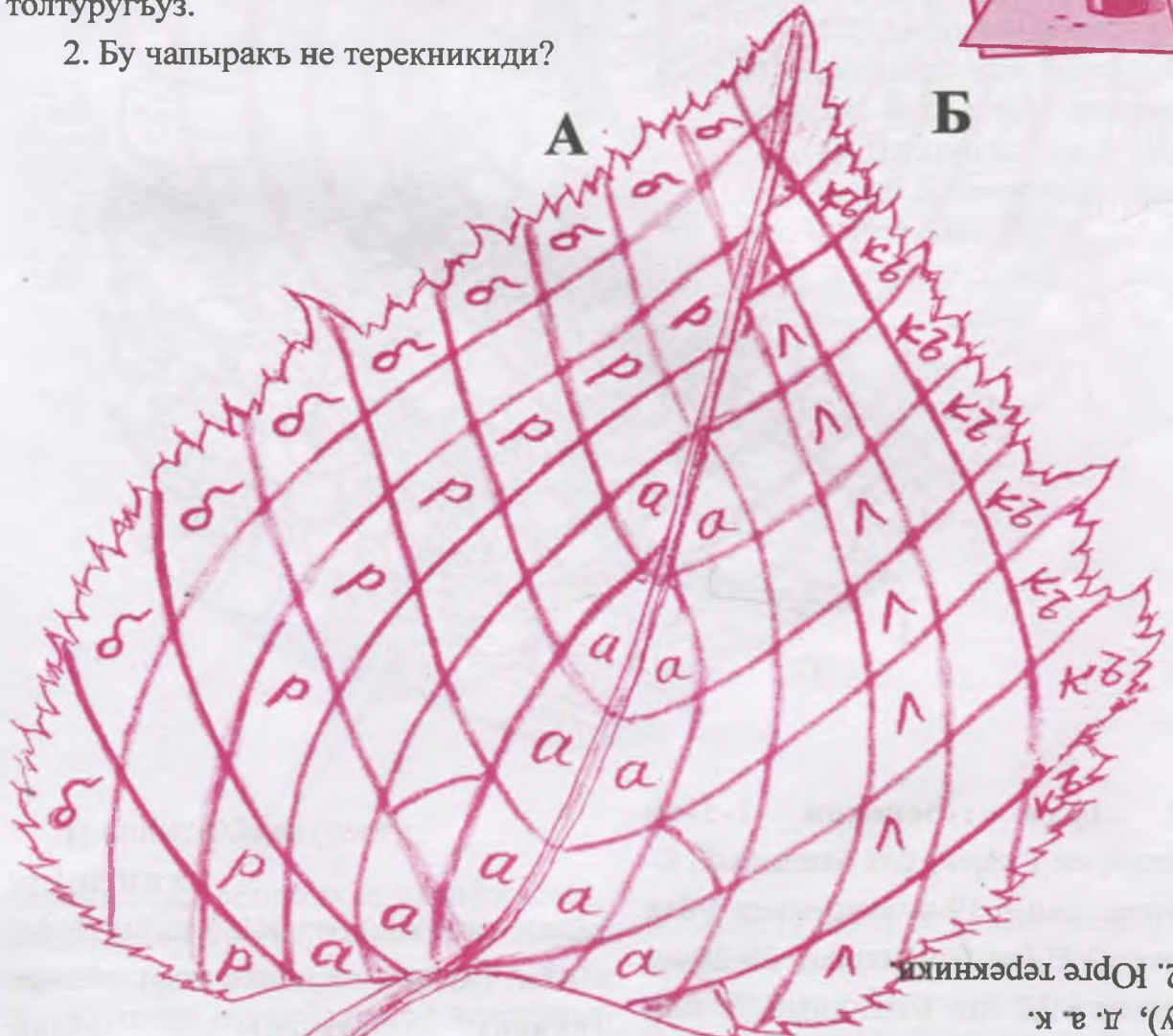
7. Тили бирни – тини бир.

СЁЗ ОЮНЛА

СЁЗЛЕМЕ ЧАПЫРАКЪ

1. Сёзлемени бош кёзлерин тамыр, тамал сёзлени харифлери бла толтуругъуз.

2. Бу чапыракъ не терекникиди?

(Харифлери келишселе, башха сёзле болургъа да боллукъдула джууаблада).

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
КАРАЧАЕВО-ЧЕРКЕССКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
им. Х.Е. Вайсинуковой

1. А: Ва, бара, бурма, бараза, барата, барамта (конаман), быргъа, Бора (нарт батыр), бар, д. а. к.
Б: Акъ, алакъ (джут, алыргъа ёч), айлыкъ, аталыкъ (атагъа аталгъан кийим), аралыкъ, ауузлукъ (атны ауузлукъ), арлакъ, аулакъ (узакъ тага, отла), д. а. к.
2. Юрге терекники.

БИЛЧИАЛА:

«ТРАМ» СӨЗЛЕМЕ

1. Трам гёзенекни 1-5-чи тизгинлерин Т хариф бла башланыб, К-гъа бошалгъан, 6-19-чу тизгинлеге Т бла башланыб, Е бла бошалгъан, 20-29-чу тизгинлеге М бла башланыб, Т бла бошалгъан беш харифли тамыр, тамал сёзле бла толтуругъуз. (Сёзлени биринчи эмда бешинчи харифлери берилгендиле). Этимни буйрукъчу формасы болургъа боллукъду.

2. Гёзенекни ичиндеги хайыуанны аты неди, аны бил (эки тюрлю аты барды аны).

Ичинде: булван (лось).

Марат, д.а.к.

(прейи), мазут, макыт (врад ли), минут, мукъут (бек дженгли чабы), мукъут, мулт, мырыт (чайка),

3) 20-29: мурат, мухит (океан, терк),

тебе.

тюре, тепе, тюнке (квары), тише, тере, тюме,

2) 6-19: Тире, тойме, телне, теле,

тешек, тешик, тилек, тенлек.

ДЖУАБЛАРЫ: 1) 1-5: Терек,

ЧАПЫРАКЪ СЁЗЛЕМЕ

Гёзенекеде 4 кьауум барды. Алада сёз тизиулени сол джанында сёзлени ал харифлери сол джанларында берилибди, ахыр харифлери – тогъай сынджырлада бошалыргъа керекдиле. Онг джанындагъы сёзлени ал харифлери тогъай сынджырлада башланыб (сол

аты. 4) Суу келген. 5) Лобан кьалагъан топуракъ тебечик. 6) Иги шартлы.

2. А: 1) Сют-айран. 2) Ушкокдан атылыучу зат. 3) Джукъну берирге узатсанг, аны айтаса. 4) Кенг дегенни антоними (къаршчы сёзю). 5) Халат.

6) Ырысхылы, ачхалы. 7) Алда баргъан, башчы. 8) Аппетит.

Б: 1) Ашаргъа керекли адам. 2) Италияны ара сахары. 3) Билирге, оюм этерге джарагъан зат. 4) Джарагъа джагъыучу дарман суу. 5) Бачхалада – ёзгеде чек. 6) Дагъым.

джанындагъы сёзню ахыр харифинден), ахыр харифлери онг джан къыйырда берилген харифлеге бошаладыла. Сёзле тамыр, тамал сёзле болургъа керекдиле (заман, сан, болуш джалгъауу болмагъан).

1. А: Онг джаны. Ёргеден энишге:

1) Кёб джашагъан адам. 2) Джаз ай. 3) Тыбыр джылыу сакълаучу. 4) Накъырда сёз. 5) Сан. 6) Сары топуракъ. 7) Мюрзеу.

Б: 1) Джол джанында, топуракъда кьаты зат. 2) Орта. 3) Юй хайыуанланы

3. А: 1) Темирни «чиригени». 2) Юй-юйдеги тамада. 3) Ууакъ, созуларакъ кёгетчиклери болгъан чегет терек. 4) Кючлю татыу. 5) «Девушка» къарачайча. 6) «Осторожный» дегенни къарачайчасы.

Б: 1) Чыракъ джандырыучу, чыбыкъ бла келген кюч. 2) Къолан. 3) Шахмат оюнда «хорландынг!» - деген сёз. 4) Намыс. 5) Матух, эринчек. 6) «Суеверие», «предрассудок» къарачайча. 7) Уллу баргъан суу.

4. А: 1) «Приплод» къарачайча, джаш... 2) Ат джерни къарын туб бла тартылыучу бауу. 3) Ёлюк. 4) ашарыкъ, ... - суу.

Б: 1) Кёгетсиз тереклени бир тюрлөсө. 2) ... деб джуду. 3) «Пример» деген сёз къарачайча. 4) Джарыкъ, нюр.

Сёзлени тюз табыб тизалсагъыз:

№1 – Орусча сурепка деген хансны къарачайча аты;

№2 – Къырымда, Венгрияда – затда джашагъан, тили бизникича халкъны аты;

№3 – отну джандырыргъа керекли ууакъ, ингичге отун кесекчикле, къаура кесекле;

№4 – джукъну биреулеге бёлюб-бёлюб берсенг, хар бирине джетген кесек, - ма ол сёзле чыгъадыла сынджыр тогъайлада. Аланы табыгъыз.

Тамызык. 4. Юлюш.

1. Тамыз. 2. Къарайым. 3.

Сынджырлада сёзле:

Б: Юре, лыкъ, юлюш, шам.

4. А: Телю, айыл, ёлю, аш.

ырыс, къобан.

Б: Ток, ала, мат, ырыз, зыкъы,

3. А: Тот, ата, чум, ачы, къыз, сакъ.

мадар.

Б: Ач, рим, акъыл, нол, ырджы,

алчы, ашам.

2. А: Акъ, окъ, ма, тар, аба, бай,

асыл.

Б: Таш, ара, мал, ырых, зва,

саз, арна.

1. А: Къарт, март, ана, чам, алты,

Быгъалары. Ёрден энште:

СЁЗЛЕМЕ

Бу гёзенекде кёзлерин тюз толтурсагъыз, 7-чи тизгинде бу кийик джаныуарланы аты, 8-чи тизгинде суулу, батмакъ джер деген магъаналы сёз чыгъарыкъдыла.

1. Тууаргъа ушаш кийик неда юй джаныуар (хайуан).

2. Юйлени тизилгенлери.

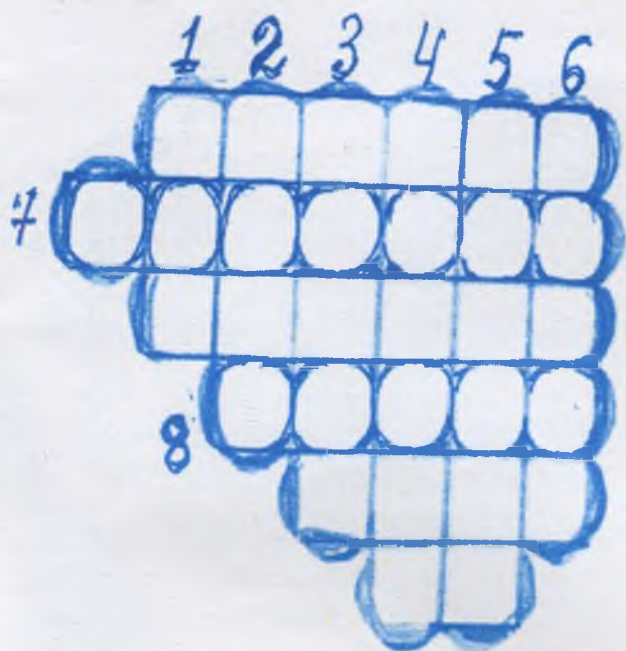
3. Хансны, терекни ташада кесеги.

4. Кёзле кёралмагъан, ёлгенни джаны кетиучю дюния.

5. Джукъну сорсанг, соргъан адамынг «билмейме» деген сёз.

6. Джылкъы юйюрге башчы (ата) ат.

ВИЛЧАЛАРЫ:
 1. Буу. 2. Орам. 3. Тамыр. 4.
 Ахырат. 5. Къайдам. 6. Айттыр. 7.
 Сурахай. 8 Мырды.

**Алтынкёз
 (Ноготки)**

**Андыз. Къара андыз.
 (Девясил высокий)**

Календарь на 2012 год

	ЯНВАРЬ	ФЕВРАЛЬ	МАРТ	АПРЕЛЬ	МАЙ	ИЮНЬ
ПН	2 9 16 23 30	6 13 20 27	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
ВТ	3 10 17 24 31	7 14 21 28	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
СР	4 11 18 25	1 8 15 22 29	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
ЧТ	5 12 19 26	2 9 16 23	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
ПТ	6 13 20 27	3 10 17 24	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
СБ	7 14 21 28	4 11 18 25	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
ВС	1 8 15 22 29	5 12 19 26	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
	ИЮЛЬ	АВГУСТ	СЕНТЯБРЬ	ОКТАБРЬ	НОЯБРЬ	ДЕКАБРЬ
ПН	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
ВТ	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
СР	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
ЧТ	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
ПТ	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
СБ	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
ВС	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30

Художественно-просветительный
журнал для детей «ИЛЯЧИН» (СОКОЛ).
Издается с 1997 г. Выходит 4 раза в год.

Салпагарова К.А. (гл. ред., учред.), Джуккаева Б.Ю. (зам. гл. редактора).
Журнал зарегистрирован региональным управлением Госкомпечати КЧР 18.04.96 г.
Свидетельство № Ж 0055. Журнал «ИЛЯЧИН» («Сокол») № 2-3 (43-44) 2011 г.
На карачаевском и русском языках.
Художественный редактор - Алимова А.Я.
Художник Салпагарова К.А.
Формат 60x84 1/8. Бумага офсетная. Печать офсетная. Тираж 2500. Заказ № 783.
Цена свободная.

Адрес редакции: г. Черкесск, ул. Фабричная, 139.

Материалы и письма присылать по адресу:
Г. Черкесск, 369000, ул. Революционная, 89. Салпагаровой К.А.

Выпуск издания осуществлен при финансовой поддержке
Федерального агентства по печати и массовым коммуникациям.